

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2010

Presadí sa pravda na trhu?

(alebo financovanie cirkví a náboženských spoločností na Slovensku)

Každé vzopnutie sa liberálnych politických prúdov na Slovensku nechá vyplávať na povrch otázku financovania cirkví a náboženských spoločností. To, čo však v skutočnosti naozaj vypláva na povrch, nie je otázka, ale iba skratkovitá odpoveď vychádzajúca z týchto myšlienkových kruhov. Existujú síce ľudia a spoločnosti (napríklad Ústav pre vzťahy štátu a cirkví) venujúce sa tejto téme. Skutočná celospoločenská diskusia k tejto téme však na Slovensku nikdy naozaj neprebehla.

Ekonomické vedy skôr berú do úst tovary a služby, ktoré sú štandardnou súčasťou ekonomického zápolenia na trhu ako autá, chlieb, či ceruzky. O viere a náboženstve sa v takomto duchu nezvykne hovoriť, lebo viera pre veriaceho nie je tovar, ktorý si možno kúpiť. Je však niečím, čo pre neho má veľkú hodnotu a veľkosť tejto hodnoty môže prejavovať aj svojou finančnou podporou na jej hmotné zabezpečenie. Napokon aj rodina je hodnota, ktorú si nemožno kúpiť. Skutočnosť ako sa však staráme o hmotné zabezpečenie je fungovania ale naznačuje, akú vážnosť jej naozaj pripisujeme. A to bez znižovania jej nevyčísliteľnej hodnoty.

Táto esej si o sebe nemyslí, že je vyčerpávajúcim prehľadom materiálov k tejto téme. Rovnako na konci nedáva jednoznačné a jediné riešenie. Ambíciou tohto textu je aspoň naznačiť komplexnosť problematiky financovania cirkví a náboženských spoločností (ďalej len CaNs) a množstvo aspektov, ktoré musí brať do úvahy každý, kto sa chce seriózne zapojiť do diskusie pri hľadaní riešenia.

Téma je to o to citlivejšia, že sa zväčša ozýva z kruhov kde je relatívne málo ľudí, ktorí by boli známi ako aktívny veriaci. Preto mnohí členovia rôznych cirkví vnímajú túto otázku skôr ako proticirkevnú politickú agendu.

Otázka financovania cirkví a náboženských spoločností (ďalej len CaNs) sa opäť vynára s nástupom novej vlády. Tá si dala do programového vyhlásenia predsavzatie, že „*bude naďalej rozvíjať doterajšiu úspešnú spoluprácu a korektný dialóg s predstaviteľmi cirkví a náboženských spoločností a otvorí celospoločenskú diskusiu o problematike financovania cirkví.*“^[1] Je znakom triezveho odhadu svojich síl, že súčasná vláda formulovala svoj cieľ iba ako otvorenie celospoločenskej diskusie bez záväzku konkrétnych činov. Nepredpokladám, že takáto diskusia prebehne hladko a zúčastnené strany rýchlo dospejú k dohode.

Skutočnosť, že nový minister kultúry vychádza z liberálnych kruhov možno opäť privedie niektorých veriacich do sebaobranného kľču pri otváraní tejto témy. Na ich upokojenie však treba povedať, že nie každý liberál, ktorý príde s touto témou usiluje o podpäsovú politické body u antiklerikálne naladenej časti obyvateľstva.

Nie z vôle štátu,

Ako príklad môžeme uviesť slová klasického liberála Frédéricu Bastiata z jeho diela „Co je vidět a co není vidět“^[2]. V tejto knihe v 4. kapitola s názvom Divadla a krásna umění sa vyjadruje aj k financovaniu CaNs : „*Je nám velice vzdálena absurdní myšlenka zničit náboženství, vzdělání, vlastnictví, práci a umění, když žádáme, aby stát chránil svobodný rozvoj všech druhů lidské činnosti, aniž by přitom vydržoval jedny na úkor druhých. Právě naopak si myslíme, že všechny tyto živé síly lidské společnosti by se harmonicky rozvíjely pod vlivem svobody, ... Naši odpůrci si myslí, že když nějaká činnost není ani subvencována, ani reglementována, tak se tím prostě likviduje. My si myslíme pravý opak. Jejich víra se upíná k zákonodárci, a nikoli k lidstvu. My věříme v lidstvo, a nikoli v zákonodárce.*“ A vzápätí sa priamo obracia na svojich odporcov: „*Z vašeho hlediska nesubvencovat znamená zrušit,*

jelikož vaši výchozí premisou je, že vše existuje pouze z vůle státu, z čehož vyvozujete, že žít může pouze to, čemu daně umožňují život.“

nie z vôle trhu.

Myšlienka, že veci neexistujú z vôle štátu je veľmi podstatná. Vo všeobecnosti možno za dôvod existencie rôznych podnikov, tovarov a služieb považovať skôr dopyt trhu. No dôvodom existencie náboženstva a napríklad aj umenia nie je ani vôľa štátu, ani trhový dopyt. A tvrdím to aj napriek existencií umelcov a zasvätených osôb, ktorých život nahráva skôr opačne zmýšľajúcim ľuďom.

Úprimný umelec, čo cíti ako svoje životné povolanie umelecky vyjadriť nejakú ideu skrz svoj talent, nemusí byť motivovaný zárobkom. Ako dôkaz slúžia všetci veľkí umelci, čo tvorili a často aj zomreli vo veľkej biede, aby ich diela po smrti autora získali ohromné docenenie aj zo strany trhu. V ich prípade by sa dalo hovoriť o celoživotnom povolaní krásou. Podobne aj existencia náboženského kultu a viera nie sú dôsledkom trhového dopytu. Úprimní svätci a svätice verili nie preto, že by vieru chápali ako cestu ku špecifickej kariére, popularite, či zárobku. Viera bola pre nich logickým dôsledkom poznania pravdy o svete. Podobne odpovedá na otázku „na čo je dobrá viera?“ aj Tomáš Halík v knihe Stromu zbýva nádej [3]: *„Ale já nevěřím proto, že víra je k něčemu dobrá, nýbrž prostě proto, že jsem přesvědčen, že to, čemu věřím, je pravda.“* Svätci sú preto z tohto hľadiska blízky umelcom. V tomto prípade však možno hovoriť o celoživotnom povolaní pravdou.

Ostáva mi len dodať, že tí, čo sú povolaní takou vznešenou ideou ako je pravda a krása a myslia to s jej nasledovaním úprimne, asi musia byť pripravení žiť aj v chudobe. Rovnako ako napríklad ľudia, ktorí si vysoko cenia slobodu, musia byť ochotní pre ňu riskovať aj vlastný život.

Presadia sa na trhu?

Keď liberálni ekonómovia hovoria o slobodnom trhu, často argumentujú, že ten najlepšie rozdelí zdroje, dôsledkom čoho je presadzovanie sa tých najlepších produktov za najlepšie ceny. Výsledkom nezasahovania štátu do hospodárskej súťaže napríklad bude to, že neviditeľná ruka trhu bude najviac priat' tým najlepším pekárom s najlepším pomerom kvalita/cena chleba.

Pokiaľ prijímeme spojenie umenia s krásou a náboženstva s pravdou, uvažujúc nad napísaným vyššie prichádzam k otázkam, ktoré možno v kútiku duše strašia tých, čo sa boja rozprávať o redukcii štátnej podpory CaNs a kultúrnym inštitúciám. Presadí sa pravda a krása na trhu? Veríme im, že sa dokážu na trhu udržať aj bez barličiek štátu? Do akej miery veríme svojej viere? Je pravda a krása dostatočne príťažlivá, aby uživila ľudí, čo sa jej rozhodnú zasvätiť život? Bez ohľadu na to aká odpoveď je podľa Vás správna, však možno s istotou povedať, že dotovanie CaNs a kultúrnych inštitúcií štátom nie je garanciou, že to čo sa bude rozvíjať bude pravda a krása. Dôležitosť takýchto hodnôt si určuje každý sám svojim vlastným rebríčkom hodnôt. A ten sa potom prejaví napokon aj v rozhodnutí kam svoje peniaze bude smerovať. Dovolím si dodať, že spoločnosť, ktorá nedocení-nezaplatí hodnotu krásy a pravdy (či už osobným príspevkom jednotlivcov, alebo dotovaním zo štátnej kasy) nečaká pekná budúcnosť. Nekultivuje však ľudského ducha viac práve osobné uvedomovanie si hodnoty krásy a pravdy ako keď presunieme úlohu doceniť pravdu a krásu hmotným príspevkom na anonymný štát?

Náboženstvo v ekonómii

Čo však na túto tému hovoria liberálni ekonómovia? Vyčerpávajúci prehľad názorov významných klasických, či liberálnych ekonómov rozhodne nie je obsiahnutý v tejto eseji. Je to dané aj tým, že téma financovania CaNs netvorí jadro ich práce. Zmienky k tejto téme sú zväčša len krátkymi odbočkami vo väčších celkoch, ktoré sa zväčša zameriavajú na iné témy (ako napríklad úlohy vlády a úvahy o tom, čo má byť platené z verejných financií).

Napríklad taký Adam Smith vidí ako funkcie vlády nasledovné: ochranu spoločnosti, ochranu jednotlivcov pred nespravodlivosťou a napokon zabezpečenie spoločenských záujmov (infraštruktúra, vzdelanie a podobne). Potom ale, čisto hypoteticky, pokiaľ existuje spoločenská zhoda, že je spoločenským záujmom financovať konkrétnu cirkev/cirkvi, nie je dôvod, aby sa tak nedialo. Lenže za ekonomického liberála možno označiť aj už citovaného Bastiata. Takže s liberálnym náhľadom na financovanie CaNs to vôbec nemusí byť také jednoznačné.

Ak napríklad prijmem za východisko jednu z teórií, že úlohou vlády je vyrovňovanie externalít, potom sa tiež dá odôvodniť štátne subvencovanie CaNs. Tie totiž svojim pozitívnym pôsobením (sociálna činnosť, práca s mládežou, práca so sociálne odkázanými skupinami, bezdomovcami, drogovu závislými, správa historických pamiatok...) a výchovou občanov k hodnotám, ktoré sú podmienkou existencie slobodnej spoločnosti a voľného trhu, vytvárajú pozitívne externality. A tie by podľa tejto filozofie mali byť predmetom subvencovania zo strany štátu. Ba v takomto prípade má svoje opodstatnenie aj to, aby sa na financovanie CaNs skladali aj neveriaci spoluobčania.

Východisko, že vláda má za úlohu vyrovňovať externality, síce bolo Hayekom vyvrátené. No aj napriek tomu nám predošlý odstavec naznačuje, že so spravodlivou filozofiou financovania to nie je také jednoduché. Rozpočet cirkví nie sú totiž len platy duchovných a kultová činnosť. Je na zamyslenie, či by na niektoré činnosti a inštitúcie cirkví predsa len nemali prispievať aj neveriaci; najmä pokiaľ ekvivalenty týchto zariadení zriadené štátom majú príjmy zo štátnej kasy. Myslím konkrétne na školské, nemocničné, sociálne a kultúrne zariadenia. Či vo všeobecnosti tieto zariadenia financovať zo spoločných peňazí, to je už iná téma na diskusiu. Nie je však dôvod, aby niektoré inštitúcie boli znevýhodnené v prístupe k finančným prostriedkom len kvôli tomu, že ich zriaďovateľom je cirkev.

Registrácia

Podobne ako nás toto uvažovanie môže priviesť k otázke o funkciách vlády, rovnako sa z témy tohto článku možno odraziť aj k všeobecnej otázke vzťahov štátu a CaNs. Vysporiadanie ich financovania je totiž len jedným prejavom toho aký vzťah k nim má spoločnosť. No a sem spadá napríklad aj otázka registrácie CaNs.

Viacere hlasy sa ozývajú za zníženie nárokov na registráciu. V stave, keď skutočnosť že konkrétna CaNs je zaregistrovaná jej prináša aj výhody zo strany štátu, je úplne normálne, aby pravidlá registrácie boli prísne. V opačnom prípade by sme totiž mohli byť svedkami zneužívania tohto systému účelovými a recesistickými CaNs, ktorých jediným dôvodom existencie by boli práve spomínané výhody. V momente, keď takéto výhody nebudú existovať (čo ale osobne nepovažujem za prípad blízkej budúcnosti) bude diskusia o prísnosti podmienok registrácie vlastne bezpredmetná a CaNs naozaj môžu vystupovať pred spoločnosťou ako OZ (podobne ako sa uvádza napr. v návrhu v rámci projektu www.reformnavlada.sk [6]. Aj v tomto prípade by som si však vyžiadal jednu výnimku.

Je podľa mňa úplne normálne, aby spoločnosť, ktorá reguluje spôsob nakladania s vecami, ktoré môžu byť nebezpečné (zbrane, nebezpečné chemikálie, drogy a pod.), nepriznala nebezpečným sektám rovnaký status ako iným bezpečným CaNs. Na upokojenie: toto nie je vec medzináboženskej intolerancie, či pocitu výlučnosti. Pokiaľ existuje v širšom spektre odborníkov zhoda o nebezpečnosti nejakej sekty, bolo by pochabosťou obhajovať jej právo na slobodu pôsobenia duchom liberalizmu. Napokon, ak majú v duchu liberalizmu pre slobodný trh existovať negatívne vymedzené pravidlá hry, nie je dôvod aby podobne neboli stanovené aj pre fungovanie CaNs.

Základné modely

Vo všeobecnosti sa diskusia o financovaní CaNs stále točí okolo štyroch (resp. piatich) základných modelov používaných v Európe a USA. Celkom podrobne ich rozoberá napríklad kniha Martina Šaba: Model financovania Katolíckej cirkvi na Slovensku [4].

Systém blízky nášmu, teda priame dotácie zo strany štátu ako základný zdroj príjmov CaNs, možno nájsť napríklad v Chorvátsku, Luxembursku, Belgicku a Grécku.

V Nemecku a Rakúsku zas funguje systém cirkevných daní a príspevkov. V Rakúsku je to relikv zásahu Adolfa Hitlera do vzťahov cirkvi a štátov. Ten zaviedol cirkevnú daň v nádeji, že ľudia primäje vystupovať z cirkvi. Tento cieľ sa vtedy nenaplnil, no systém ostal nezmenený (i keď dnes by sa už dalo hovoriť o tom, že prináša svoje negatívne ovocie). Veriaci platia cirkvi svoj príspevok formou dane. Tejto dane sa dá zbaviť vystúpením z cirkvi. Neveriaci túto daň ani jej „kultúrny“ ekvivalent platiť nemusia. Osobne mi však príde zvláštna skutočnosť, že o tom či človek je členom cirkvi alebo nie, rozhoduje to, či odvádza stanovenú daň, alebo nie. Znamená to, že v čase keď sa dostane človek do finančných ťažkostí a rozhodne sa na krátky čas obmedziť svoju podporu cirkvi, musí navonok vystúpiť z cirkvi tým, že sa vzdá platenia tejto dane? Uvedený model síce napĺňa filozofiu, že na cirkvi sa skladajú iba veriaci, no zlý úmysel stojaci pri vzniku tohto modelu (motivovať veriacych k vystúpeniu), ako aj skutočnosť, že zo strany neveriacich nereflektuje spoločenské pozitívne externality vychádzajúce z náboženskej činnosti, mi nedovoľuje označiť ho za dobrý a správny.

Ďalším modelom je tzv. asignačná daň realizovaná rôznymi spôsobmi napríklad v Taliansku a Španielsku. Pri vyplňaní daňového priznania sa daňovník rozhodne komu asiguje svoju daň (niektorej cirkvi, či štátu, ktorý peniaze použije na kultúrne účely). Rozdiel medzi Talianskom a Španielskom je v tom, že kým v Taliansku sa dane tých, čo si nevybrali ani jednu možnosť rozdelia podľa pomeru tých, čo si jednu možnosť vybrali, v Španielsku podiel daní od ľudí, čo si nevybrali ani jednu možnosť automaticky pripadne štátu. Španieli sa rozhodli po 3 roky od zmeny systému financovania doplácať cirkvám rozdiel oproti pôvodným štátnym dotáciám. Zmena financovanie sa však udiala v roku 1988. Dopĺcanie cirkvám do výšky pôvodných dotácií sa ale robí doteraz. Španielsky systém zostal niekde na polceste a kombinácia asignačnej dane a dopĺcania štátu do výšky pôvodnej dotácie spolu postrádajú logiku jedného, či druhého riešenia. Je pochopiteľná snaha vytvoriť dohodu o prechodnom období. Jeho predĺžovanie do neurčita, či nenastavenie parametrov tak, aby toto prechodné obdobie viedlo ku konečnému riešeniu (napríklad postupným znižovaním dotácií štátu), však svedčí o väčšej horlivosti ako premyslenosti podniknutých krokov pri reforme financovania CaNs.

Zastávam názor, že v aktuálnej spoločenskej situácii je pre Slovensko najpriateľnejší variant podobný talianskemu. Človek rozhodnutý prispieť/ neprispieť cirkvi môže svoju vôľu uskutočniť. A skutočnosť, že peniaze od nerozhodnutého človeka poputujú aj na financovanie

cirkví odráža realitu, že pozitívne ovocie pôsobenia CaNs nie je obmedzené len na jej veriach.

Ako posledný model možno uviesť USA a Francúzsko, kde sú CaNs striktne odlúčené od štátnych financií. Ich jediný príjem teda tvorí systém darov a zbierok. Zaujímavým prípadom je v tomto smere Francúzsko. Napriek tomu, že ide o ekonomicky vyspelú krajinu, príjmy cirkví prepočítané na počet členov patria v Európe k najnižším. Preto sa mnohí duchovní musia venovať aj inému svetskému povolaniu, čím ale môže trpieť pastorácia veriach.

Model úplnej finančnej odluky cirkví od štátu je asi najbližší mysleniu liberálnych ekonomických škôl. Na Slovensku je však podľa mňa podobný model nerealizovateľný a viedol by k finančným problémom CaNs. A to z viacerých dôvodov uvedených napríklad aj ďalej v texte.

Vlastnosti riešenia

Pri hľadaní odpovedí na takéto spoločenské otázky je nutné hľadiť aj na historický vývoj vedúci k súčasnému stavu. Riešenie vzniknuté v oblaku teoretickej abstrakcie môže byť skutočne dobré, ale len v priestore kde vzniklo; teda v histórii nepoškvrnenom abstraktnom teoretizovaní. Vôbec však nemusí ísť o riešenie skutočne spravodlivé a správne. Hrubé čiary v minulosti sa niekedy zdajú byť nevyhnutné. Liberálny ekonóm ateista, ktorý nechce platiť na cirkvi ostatných spoluobčanov môže odsúvanie vyriešenia historických krívd dokonca podporovať poukazovaním na kresťanský princíp odpustenia. Odpustenie a spravodlivosť sa však navzájom vôbec nevyklúčujú. Ba práve naopak.

Je napríklad smutným faktom, že mnohé objekty, ktoré boli vrátené cirkvám po roku 1989, boli vrátené v dezolátnom stave a bez pôdy, ktorá pôvodne zarábala na ich existenciu a údržbu. Často tieto objekty vyžadovali finančne nákladnú rekonštrukciu a ich prevádzka napokon tiež nie je lacná (často ide o historické pamiatky). Mnohé budovy vrátené cirkvám sa tak stali viac príťažou, aj keď ich vrátenie sa dialo v snahe o spravodlivosť. A to nehovorím o tom, že mnohé objekty vrátené ani neboli. Riešenie, nech už bude akékoľvek, ak si chce nárokovať prívlastok spravodlivé, musí reflektovať históriu vzťahov cirkví a štátu a pokúsiť sa urovnať krivdy minulosti.

Okrem historických krívd, treba myslieť aj na to v akom spoločenskom rozpoležení meníme pravidlá. V Rakúsko-Uhorsku bola napríklad Katolícka cirkev dlho finančne nezávislá od štátu a sebestačná. Žila z darov, desiatkov a vlastného majetku.. Bol to Jozef II., kto tento stav zmenil. Zrušil kontemplatívne rády a majetky zrušených rádov prešli pod správu štátu do tzv. krajinských fondov. Zrušil tiež cirkevné desiatky. Výnosy z krajinských fondov síce boli určené na fungovanie Cirkvi, no boli pod správou štátu. To bol prvý krok k finančnému podriadeniu cirkví štátu. Toto sa stalo v 18. storočí a za viac ako 200 rokov si spoločnosť odvykla, že zodpovednosť za hmotné zabezpečenie cirkví stojí na všetkých jej členoch. Ak máme problém vykoreniť mentálnu deformáciu 40tich rokov komunizmu, o čo väčší problém bude zmeniť 200-ročné mentálne nastavenie spoločnosti. Ako totiž tvrdí Šabo [4] a aj napr. diplomová práca Petra Solára[5], keby sa dnes prešlo len na systém zbierok a daní na Slovensku, CaNs by sebestačné neboli.

Pri hľadaní správneho riešenia tiež neslobodno zabúdať, že akákoľvek nová dohoda musí rešpektovať predošlé dohody a zmluvy medzi CaNs a štátom.

Z pohľadu Cirkvi

Keďže na Slovensku tvoria drvivú väčšinu CaNs práve kresťanské spoločenstvá, nedá mi pri tejto téme sa nezastaviť pri počiatkoch kresťanstva. Je totiž veľmi zaujímavé, že jedným z prínosov kresťanstva v dobe svojho vzniku bola práve odluka náboženstva od štátu. Vo vtedajšej spoločnosti bolo totiž celkom bežné, že náboženstvo a štátna moc sa úzko prekrývali. V Ríme bolo de facto štátne náboženstvo a v období cisárstva sa vládati stávali na roveň bohom. Podobne tomu bolo aj v starovekom Egypte. Ba dokonca aj v antickom Grécku, ktoré je vzorom prvých občianskych princípov, sa náboženský život úzko preplietal s verejným politickým životom. Dovolím si tvrdiť, že pre formovanie kresťanstva bolo prvých 300 rokov (teda obdobie úplnej odluky od štátu) veľmi dôležitých a toto obdobie definuje kresťanstvo dodnes. A to aj napriek tomu, že kresťania boli v tom čase štátom silno prenasledovaní a vôbec netušili, že o 1700-2000 rokov neskôr budú ich nasledovníci viesť diskusiu o tom prečo by štát mal/nemal financovať náboženskú činnosť. Je teda otázkou na kresťanské cirkvi, či by sa v duchu neustáleho sa vracania ku koreňom, nemali samé snažiť finančne od štátu osamostatniť.

Jednou z črt Katolíckej cirkvi (a napokon aj iných kresťanských cirkvi) by mal byť aj tzv. prorocký rozmer. Úlohou prorokov bolo usmerňovať náboženský a morálny život židovského národa v čase starozákonného kráľovstva, ale aj po ňom. Proroci neraz ostro vystupovali proti kráľom a predstaviteľom štátu pokiaľ tí konali nemorálne. Finančná závislosť od štátu však dokáže otupovať ostrie slov proroka, jasnosť vo vyjadrovaní a pri pomenovaní zla v spoločnosti. Niektorí napríklad tvrdia, že práve skutočnosť, že poľskí duchovní neprijali od komunistického režimu štátny plat sa potom pozitívne pretavila do väčšej životaschopnosti odporu Katolíckej cirkvi v Poľsku proti komunistickému zriadeniu.

Čo dodať?

Téma financovania CaNs nie je jednoduchá téma s ľahkou odpoveďou. Záverom si len dovoľm vysloviť želanie, že táto téma bude naozaj predmetom inteligentnej spoločenskej diskusie a nie nástrojom politického boja. Lebo napokon, dôležitosť a vážnosť veciam pripisujeme nielen tým ako ich hmotne podporíme, ale už aj tým ako o nich diskutujeme.

Literatúra

- [1] Programové vyhlásenie vlády SR 2010 – 2014,
<http://www.government.gov.sk/data/files/6257.pdf>
- [2] Frédéric Bastiat: *Co je vidět a co není vidět* ; Liberální institut, 1998
- [3] Tomáš Halík: *Stromu zbýva naděje*; Nakladatelství Lidové noviny, 2009
- [4] Martin Šabo: *Model financovania Katolíckej cirkvi na Slovensku; Ústav pre vzťahy štátu a cirkví*, 2008
- [5] Peter Solár: *Diplomová práca: Financovanie cirkví a náboženských spoločností s prognózou ich odluky od štátu*; EU BA, NHF, 2007
- [6] Reformná vláda, www.reformnavlada.sk